

Přednáška č. 3

Zrod evropského právního myšlení: Platónovo a Aristotelovo pojetí práva (zákona) a spravedlnosti

a) Sofisté a Sokrates

b) Platon: první pokus o filosofické vyjádření toho, co je zákon a spravedlnost.

c) Platonův vliv v moderním evropském politicko- právním myšlení

I a). Sofisté- Protágoras, Gorgias 5. st.př.n.l.

- Po řecko-perských válkách (500-449 p.n.l.) se těžiště řeckého života přeneslo ze zrušených iónských měst do Athén. Zejména pak v době Périklovy vlády uprostřed 5. století dochází k rozmachu Athén a tato doba je nazývána "zlatým věkem" athénské historie. Périklův čas je obecně považován za epochu největšího vnitřního rozkvětu Athén. Zde byla vytvořena nejvyspělejší athénská demokracie; dochází k největšímu kulturnímu a civilizačnímu rozvoji;

- Bude nás zajímat především athénská demokracie, která učinila aktivní účast na veřejném životě právem a povinností všech svých svobodných obyvatel. Losem mohl být zvolen kterýkoli občan výkonným politikem, soudcem, úředníkem. Takto byly do vlády vtaženy vrstvy, které se záležitostmi obce nikdy nezabývaly. I prostí řemeslníci museli nyní promlouvat nejen na běžných politických shromážděních, ale třeba i v těch nejvyšších orgánech státní moci a justice, jako byl sněm (Ekklesia), rada (Bule) či porotní soud (Heliaia). Zde byli postaveni před nezbytnost přednášet a zdůvodňovat své návrhy, dokonce i návrhy na zavedení a zrušení zákonů, vyvracet námítky odpůrců, hájit se i obviňovat. Vznikala proto společenská poptávka hlavně po znalostech z oboru řečnictví i po celkovém minimu všeobecných znalostí, jaké jsou k této činnosti nutné.

- Na tuto poptávku reagovali sofisté- potulní učitelé moudrosti, kteří každému, kdo zaplatil, nabízeli snadné a rychlé vyškolení ve třech dovednostech: myslet, mluvit a jednat, a hlavně pak, jak si má počínat, aby ve své veřejné činnosti dosáhl úspěchu. (To byla jedna stránka věci-demokratizace vzdělání; na druhé straně - sofistický způsob šíření vzdělanosti vedl k povrchnosti- bez hlubšího pohledu atd.)

- Sofisté- první učitelé filosofie

a) relativizují moudrost-pravdu na schopnost učinit slabší argument silnějším, většina lidských názorů jsou jen domněnky, které mají relativní hodnotu - Protagoras říká: "Člověk je mírou všech věcí jsoucích, že jsou, a nejsoucích, že nejsou".

b) Sofisté učili žáky nejen rétorice a správnému myšlení, ale také určitým řečnickým trikům a logickým úskokům, klamům, které se nazývají sofismata. Zejména pozdější sofisté byli mistry v tzv. eristice (Eris-spor), t.j. v umění vést slovní spory, dokazovat v nich, nebo vyvracet jakákoliv tvrzení nezávisle na tom, zda jsou pravdivá nebo

nepravdivá;

Platon a Aristoteles považovali eristiku za něco negativního; v 19. století pak Schopenhauer analyzoval několik eristických úskoků;

Znalost eristických technik je nepochybně výhodná, a mnoho zásad ve vedení sporu může být využito pro seriózní argumentaci;

Viz příklad č. 1

b) Sofisté hlásali, že zákony nejsou něčím objektivním, ale výtvořem člověka; Hippiás položil známou otázku, zda společenské instituce zákony, stát, manželství, jazyk jsou dány od přírody (fysei) tedy věčně, nebo lidským ustanovením, zákonem, dohodou, konvencí (Thesei), tedy přechodně

c) spravedlnost přestává být ctností, ale schopností prosadit své subjektivní zájmy
Trasymachos: *"Tvrdím, že spravedlivé není nic jiného, než prospěch silnějšího"*.

I b) Sokrates 5.století př.n.l. - jeho životní příběh vede již ke změně tázání:

- vnáší dialektickou metodu dialogu- který se skládá ze dvou částí: negativní a pozitivní- kde se rodí poznání pravdy, které však opět uvádí do pochybnosti a tak dokola

- sofisté spojovali argumentaci se schopností získat výhody, majetek prestiž apod. Sokrates razil nový pojem ctnosti- morální vlastnosti a šlo mu o to, co nazýval starostí o duši;

- otázkou již není co je zákon, ale jak funguje, jak je uplatňován

Sokrates ukazuje

a) přirozené zákony jsou objektivní tudíž správné a dobré;

b) člověk, který dodržuje zákony je moudrý a ctnostný člověk;

c) zákony nejsou špatné, nevedou k bezpráví, špatné je jen jejich zneužívání; bezpráví páchají lidé.

Spravedlnost přestává být samozřejmostí, lidé jsou schopni zneužít zákony, nepotrestat spravedlivě zločin a to díky schopnosti získat sílu slovem, slovními úskoky, využitím logických chyb apod. - je to však síla bez paměti,

Sokrates představuje snahu o obrát k mravnosti, jako kritéria míry moci slova, rozumu atd.

Vzniká zde představa - antického ideálu, která se táhne celými evropskými dějinami, že moudrost je nejvyšší ctností; kdo je moudrý v sokratovském smyslu slova, umí se ovládat, stará se o svoji duši, tak ten je i morální.

- představa, že morálka je podmínkou dodržování práva; tzn. morálka je předpokladem práva;

II. Platónovo pojetí práva (zákona) a spravedlnosti

Platón (5.-4.st.p.n.l) - žák Sokratův, podstatou světa -říše idejí- objektivní idealismu

Platón chce očistit ideu spravedlnosti od lží, které z něj udělali jen otázku subjektivního prospěchu a jen jakýsi lidský výmysl;

Proto musel opět ukázat:

a) že existuje přirozený zákon, na základě kterého jsou uspořádány vztahy v polis;

b) pramenem spravedlnosti je přirozenost, a nikoli lidská úmluva

A) Problémem spravedlnosti se zabývá Platon především v práci Ústava

1. "Co je spravedlnost?" - v prvních knihách odpovídá na tuto otázku tak, že hledá vlastnosti-ctnosti, které má spravedlivý člověk

- takové vlastnosti nemá jen jedinec, ale i polis, resp. její řád

- v hierarchickém řádu duše vládne rozum; spravedlnost souvisí s věděním, je to stav duše, jenž může být nazván moudrým;

- Platon hledá analogii mezi řádem duše a řádem společnosti; tento řád je přirozený, tak jak je přirozený řád duše

2. Proč vzniká polis?

a) Lidé se sdružují, žijí v polis, protože chtějí dobře žít, to je jejich základní přirozená potřeba -vést dobrý život je pro Platona základní lidskou potřebou

3. Proč mají lidé různé potřeby? Platón vysvětluje odlišnost potřeb na základě žádostí člověka, které určují jeho schopnosti a ctnosti

Potřeby- žádosti určují a) schopnosti- ctnosti

b) nároky-práva

4. Jak se vyvíjí přirozený řád-polis?

a) začíná "zlatým věkem"- výrobní anarchie; období výrobců, nejsou zde stanovené zákony a vše se řídí jediným zákonem přirozené potřeby- žít dobrým životem

5. Proč končí zlatý věk ?

b) Rozvoj kvalitativních potřeb vede k narušení harmonie, konfliktům - další dělba pracovních činností chránit majetek- vzniká skupina lidí- strážců

6. Proč je nutné panství, vláda filosofů? -

c) Nutnost řešit spory vede ke vzniku panství filosofů- tvůrců spravedlivých zákonů

Platónova polis bude spravedlivá, když v ní bude

a) zachovaná nerovnost lidí, která plyne z jejich různých potřeb a schopností (tří společenských

stavů, jimž odpovídají různá práva)

b) vláda filosofů- tvoří rozumné, spravedlivé zákony, které na sebe berou v polis sjednocující sílu;

(zákon nemá jen funkci regulace (mírou) ale také utváří jednotu ve smyslu harmonie a spravedlnosti;

c) nespravedlnost je příznakem "duše v rozpadu", která musí být léčena. Terapií rozpadu řádu je trest;

Trest již není "dědičným hříchem" ale Platon se odvolává na nauku kněží, kteří se zabývají zasvěcováním- očistou duše.

C) Platonův vliv v moderním evropském politicko- právním myšlení

- Platon jako první se pokouší již zdůvodnit zdroj normativity nároků- práv jako přirozený zdroj, tímto zdrojem jsou potřeby; přirozenost práv člověka se neodkazuje jen na přirozený řád, ale přirozené právo odvozuje z přirozenosti potřeb lidí

- Neuznává však rovnost potřeb lidí a paradoxně zachování nerovnosti potřeb vede podle něj ke spravedlivým, harmonickým vztahům; Platon vychází z logiky, že lidé jsou nositele různých schopností a tudíž potřeb

- Kromě přirozeného řádu a zákona, mluví o zákonu utvořeném, jeho tvůrci jsou filosofové, kteří na základě poznání pravdy utvářejí správné a spravedlivé zákony

- Platon dává základy tradici, která vidí v zákoně poznanou pravdu, moudrost a tudíž pak podřízení se této pravdě je projevem ctnosti- dodržení morálky.

- Platon vytváří první představu zákonodárce- filosof, který svojí moudrosti legitimizuje obsah zákona

- Platonův model (myšlenková konstrukce) spravedlivé polis na dlouhá staletí ovlivnil filosofické myšlení - analogické rysy nacházíme v starozákonné představě ráje - vyhnání z ráje a ideu spásení; tato konstrukce však ovlivnila i novověké myšlení a velkou analogii nacházíme u Marxe v jeho pojetí spravedlivé společnosti, kterou nazval komunismus

-zlatý věk- (harmonie)- ráj - prvobytní společnost

-vznik panství-(konflikt)- vyhnání z ráje- třídní nerovnost

-vláda filosofů (obnova harmonie)- spása- komunismus

Marxovo pojetí společnosti:

- vývoj společnosti se odvíjí od prvotně pospolné společnosti, kde lidé uspokojovali své potřeby prvotní výrobou, směnou výrobků, vše bylo všech;

- nerovnost mezi lidmi nastává soukromým vlastnictvím, присвоjením statků jiných- soukromé

vlastnictví je symbolem rozporu- konfliktu- mezi těmi co vlastní a těmi co nevlastní; tento stav popisuje Marx jako odcizení člověka- analogie s vypuzením z ráje, ale také s Platonem, v tom, že toto odcizení bylo podmínkou reflexe, morálního uvědomění;

- v Marxově konceptu toto uvědomění ztělesňuje dělnická třída- nikoli filosofové; ale tato třída je poslední, tudíž také výjimečná a tím je podmíněná také její vyspělost; tzn. je to třídy, která ví, co má chtít, zná dobře své potřeby a proto se může stát tvůrkyni spravedlivých zákonů- pravidel, rozdělujících spravedlivě statky

- Marx podobně jako Platon, ale jiným způsobem, že práva člověka jsou odvozeny od jeho sociálního postavení; právo je vůle vládnoucí třídy povýšená na zákon; Marx spojuje moc zákona (práva) s politikou, právo se stává mocenský nástroj a proto, když politický vývoj povede ke vzniku takové moci, která nebude potřebovat právo jako mocenský nástroj k donucování, tak jej vystřídá morálka; právo jako jev zanikne

(Kritiku Platonova a také Marxova pojetí společnosti podává filosof K. Popper v práci Otevřená společnost a její nepřátele.)

